

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

СТЕПАНОВА НАТАЛІЯ МИХАЙЛІВНА

УДК: 122: 316.454.5

**ДОВІРА ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН
СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Богданов Володимир Семенович,
Черкаський навчальний центр
Одеської національної юридичної академії,
директор.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Скуратівський Віталій Андрійович,
Національна Академія державного
управління при Президентові України,
професор кафедри соціальної та
гуманітарної політики;

кандидат філософських наук, доцент
Юхименко Наталія Федорівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, докторант.

Захист відбудеться 10 лютого 2012 року о 15.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «6» січня 2012 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В. Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Довіра є однією з найважливіших філософсько-правових категорій, смислове значення якої тісно взаємопов'язане із визнанням, рівністю, свободою, відповідальністю та демократією. Зміст означеної категорії певною мірою безпосередньо і опосередковано віддзеркалює відносини у системі «людина-людина», суспільно-політичні, соціально-економічні і соціокультурні умови життєдіяльності суспільства, тенденції його розвитку.

Проблема дослідження витоків довіри належить до низки філософських питань, котрі в усі часи цікавили найвидатніші уми людства. Вона постала з появою перших суспільних утворень, таких як сім'я, родина, громада та перших державних об'єднань, вимагаючи тлумачення взаємовідносин між людьми, суспільством і владою, з'ясування причин соціальних перебудов і трансформацій, що мали вплив на управління суспільним добробутом і цивільним правом. Такі дослідження мають також сприяти формуванню умов для соціально-історичної інтеграції кожної окремої людини.

Але сьогодні ця проблема значно ускладнюється, оскільки сучасний світ переживає нові трансформації, джерело яких вбачають у посиленні процесів глобалізації, що поступово прямують до створення єдиного світового інформаційного та економічного простору. Тому довіра як соціокультурний феномен привертає велику увагу дослідників особливо у другій половині ХХ століття, передусім, у зв'язку з поширенням ліберальних демократій як основного типу політичного режиму, та відповідної ідеології не лише у глобальному, а й у локальному масштабі. Ця обставина спричинила формулювання Френсісом Фукуямою гіпотези, що після краху світової системи соціалізму ліберальна демократія перетворилася на безальтернативну, за великим рахунком, стратегію розвитку політичних систем, а, відповідно, першорядного значення набули чинники ефективності нової стратегії, серед яких Фукуяма особливо відзначив довіру як своєрідну соціальну чесноту. Втім, значущість довіри у соціокультурному вимірі видається більш широкою та фундаментальною – такою, що охоплює як інституційні, так і позаінституційні суспільні відносини, діє на міжіндивідуальному, спільнотному та суспільному рівнях. Ліберальна демократія є режимом, який на сьогодні надав найбільше можливостей для розвитку довіри у суспільних відносинах, однак вона була наявна більшою чи меншою мірою у соціальній взаємодії завжди.

Довіру метафорично називають «соціальним клеєм», оскільки будь-яка взаємодія між людьми, навіть найбільш опосередкована, передбачає їх контакти обличчям-до-обличчя, успішність яких критично залежна від довіри між учасниками взаємодії. Таким чином, довіра виявляється важливою характеристикою життєвого світу особистості як співтворця сфери

інтерсуб'єктивності. Тому при розгляді проблем мотивації соціальної поведінки особистості, суспільних процесів легітимації соціальних інститутів, вивчення конкретних соціокультурних проявів довіри виявляється необхідною передумовою об'єктивності наукового дослідження.

Актуальність даної теми пов'язується і з тим, що в загальному комплексі філософської проблематики категорія «довіра» виявляє здатність бути аксіологією демократичності держави і рівня розвитку громадянської культури.

Крім того, є ще одна, суто практична потреба, яка визначається наполегливими пошуками концептуальних філософсько-правових ідей, цінностей, які б набули визначального значення у гармонізації суспільно-політичного, соціально-економічного та соціально-культурного життя українського суспільства.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Перші роздуми про довіру як соціальний феномен з'являються у дослідженнях Демокрита, Платона, Аристотеля, проте як філософський концепт це поняття виокремлюється значно пізніше, у добу Нового часу. Досліджуючи соціальну організацію суспільного життя П. Гассенді, Т. Гоббс, Б. Спіноза, Дж. Локк доводили, що в її основі лежить потреба людей жити суспільно за наявності різноспрямованих інтересів. При цьому, приймаючи рішення про перехід до громадянського, тобто суспільного стану, люди укладають між собою угоду – суспільний договір – на основі взаємної домовленості, відповідальності, довіри і поваги. Ця концепція у подальшому була розвинута в соціальних теоріях Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, К.-А. Гельвеція, П. Гольбаха, а пізніше – поглиблена в ліберально-демократичному контексті І. Кантом і Г.-В.-Ф. Гегелем. Мислителі підкреслювали, що громадянське суспільство, діючи як організація багатоманітних потреб, виступає у формі відносин між людьми. Поряд із зовнішньою організацією суспільного життя, механізмом якої є право, зазначав Г.-В.-Ф. Гегель, існує й так звана внутрішня організація, механізмом якої є мораль, довіра та ідеї.

У ХХ столітті світова соціальна філософія відводить особливе місце дослідженням феномену довіри. Через призму різноманітних суспільних чинників проходить осмислення цього явища, як базового елемента взаємодії на всіх рівнях соціально-історичних спільнот людей. Так, феномен довіри у соціальних відносинах досліджували такі класики сучасної соціальної теорії як Н. Луман (у контексті аналізу соціальної комунікації), П. Штомпка (функціональні та дисфункціональні соціальні прояви довіри), Ф. Фукуяма (культурний та політичний аспекти), Б. Рутковський (як етична категорія моралі).

Сучасні російські дослідники В. Варивдін, В. Вічев, Ю. Кисільов, Б. Поршнев, Я. Янчев вказують на соціальну сутність феномену довіри,

особливості прояву якого детермінуються культурними нормами. При цьому, головною функцією довіри є регуляція міжособистісних стосунків.

У вітчизняній науці попри значну соціальну значущість теми довіри вона досі не набула належного розгляду. Наявні психологічні, соціально-психологічні, соціологічні, економічні, політологічні і деякі філософські дослідження не набули необхідного концептуального узагальнення, хоча й дають важливий матеріал для філософського осмислення.

Важливі аспекти довіри як соціокультурного феномену досліджували такі вітчизняні психологи як: В. Кравченко, І. Семків; соціологи: В. Жежерун, Н. Замятіна, В. Петров, В. Полторак; економісти: О. Бонецький, В. Лагутін, Т. Кричевська; політологи: С. Дорошенко, А. Карась, А. Міщенко, В. Сукачов та ін. Довіру у контексті дослідження проблем особистісно зорієнтованого навчання, безперервної освіти, вивчають педагоги, зокрема: І. Бех, І. Єрмаков, І. Зязюн, С. Захаренко, В. Кириченко, В. Оржеховська, С. Шацький та ін.

Також доречно звернутися до узагальнюючих праць сучасних філософів: Є. Андроса, В. Андрущенко, О. Базалука, В. Беха, В. Богданова, В. Вашкевича, В. Заблоцького, І. Предборської, Н. Скотної, які присвячували свої доробки питанню становлення соціально-філософської думки в Україні, дослідженню проблем авторитету, свободи, відповідальності та довіри у суспільстві.

Українська філософська традиція висвітлення питань, пов'язаних з розвитком філософських вимірів людського життя, презентована дослідженнями таких учених, як Б. Головка, О. Гордієнко, О. Кожемякіної, Н. Крохмаль, С. Куцепал, Л. Облової та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Загальний напрям дисертаційної роботи пов'язаний із темою дослідження кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова «Принципи організації та тенденції розвитку вищої освіти у XXI ст.» (рішення Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова від 22 грудня 2006 р., протокол № 5). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова 22 жовтня 2009 р. (протокол №3).

Об'єктом дослідження є довіра як соціокультурний феномен сучасного суспільства.

Предметом дисертаційного дослідження виступають прояви та значення довіри як соціокультурного феномену у функціонуванні сучасного суспільства.

Метою дисертаційного дослідження є розкриття сутності, специфіки та основних шляхів втілення довіри як соціокультурного феномену сучасного суспільства.

Реалізація цієї мети зумовила постановку і розв'язання таких взаємопов'язаних дослідницьких завдань:

- проаналізувати теоретичні передумови виникнення соціально-філософських концепцій довіри;
- виявити та розкрити зв'язок між поняттями «довіра» та «визнання»;
- обґрунтувати залежність довіри як соціокультурного феномену від соціального контексту його прояву;
- дослідити специфіку довіри як умови забезпечення соціальної комунікації та складової соціального капіталу;
- виявити основні шляхи втілення довіри у суспільному житті;
- визначити особливості реалізації довіри в умовах глобалізації.

Теоретичні та методологічні засади дослідження полягають у тому, що воно дає змогу досягнути наукові теоретичні розвідки феномену «довіра», його значення для переосмислення теорії та методології сучасної соціальної філософії. Ця робота вводить у науковий обіг поняття довіри як соціокультурного феномену у систематизованому вигляді, що уможливило подальші теоретичні дослідження цього поняття.

Для реалізації поставленої мети і завдань була застосована комплексна методологічна база, яка спирається на принципи об'єктивності та цілісності, а також низку загальнофілософських, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, що дозволило забезпечити обґрунтованість і достовірність наукових результатів. Зокрема, в роботі застосовано: діалектичний метод, завдяки якому було отримано можливість побачити і представити предмет дослідження у всіх його соціальних та інших взаємних зв'язках і залежностях; метод системного аналізу, який забезпечив розгляд проблеми в її цілісності, дозволив виявити й обґрунтувати їх місце та роль у системі провідних методів філософського дослідження та соціальної практики; історичний метод, який допоміг висвітлити етапи становлення й розвитку філософських передумов виникнення соціальних концепцій довіри; структурно-функціональний метод, що дав можливість дослідити феномен довіри, її зумовленість функціональним призначенням, а також визначити значення довіри як соціокультурного чинника у відтворенні соціального порядку; герменевтичний метод, що забезпечив проникнення у внутрішню сутність соціальної природи феномену довіри; аналітико-прогностичний метод, на основі якого зроблені певні висновки та узагальнення, теоретичні та практичні рекомендації.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у комплексному соціально-філософському аналізі впливу довіри на процеси функціонування суспільства на сучасному етапі розвитку взагалі та легітимації влади, що проявляє себе з певними особливостями в умовах різних політичних режимів зокрема.

У роботі сформульовані положення, які мають елементи наукової новизни й виносяться на захист:

– виявлено сутнісний взаємозв'язок між поняттями «довіра» та «визнання»: довіра у вузькому сенсі як політична довіра може розглядатися як різновид визнання, тоді як довіра як соціокультурний феномен є основою будь-якого можливого визнання, оскільки у такій якості довіра уможлиблює соціальну комунікацію;

– обґрунтовано залежність довіри як соціокультурного феномену від соціального контексту його прояву, саме така довіра є способом соціального зв'язку, характерним для соціальних спільнот, а не для індивідів або суспільств: на мікросоціальному рівні має місце психологічна довіра (емоційно-оціночна), на макросоціальному – симулякри довіри (ідеологічна видимість соціальної довіри), тоді як соціальна довіра базується на цінностях конкретних спільнот;

– проаналізовано теоретичні передумови виникнення соціально-філософських концепцій довіри, серед яких було визначено філософсько-антропологічну традицію розуміння людини, як доброї, за своєю природою; соціально-теоретичні дослідження феномену визнання; соціально-політичні дослідження громадянського суспільства, як творця соціальності; сучасні теорії глобалізації і потенціал довіри для участі у їх розв'язанні;

– охарактеризовано специфіку довіри, як особливу умову забезпечення соціальної комунікації, яка передбачає зменшення випадковостей мірою розвитку комунікації завдяки дії механізму подвійної контингентності. У такій якості довіра постає не як складова, але як основне джерело соціального капіталу, здатність членів суспільства підтримувати і удосконалювати соціальні комунікації усіх типів;

– уточнено, що основними шляхами втілення довіри як соціокультурного феномену є інституційні та позаінституційні: в обох випадках відбувається узгодження цінностей різних спільнот, членами яких є учасники соціальної комунікації, однак таке узгодження має або формально-нормативний характер (інституційні шляхи втілення довіри), або неформально-нормативний характер (позаінституційні шляхи втілення довіри);

– вказано на особливості реалізації довіри як соціокультурного феномену в умовах глобалізації, які характеризуються дотриманням принципів мультикультуралізму, функціональної доцільності та соціального конструктивізму, як засадничих, у здійсненні процесів перманентної суспільної модернізації. Довіра, як соціокультурний феномен, постає єдиною ланкою між традиційними соціальними інститутами та узвичасними неформальними і неартикульованими практиками соціальної взаємодії, з одного боку, та модерними соціальними інститутами і критично-раціональними комунікативно-дискурсивними практиками, з іншого.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає у тому, що воно дає змогу досягнути наукові теоретичні розвідки феномену «довіра», його значення для переосмислення теорії та методології сучасної соціальної філософії. Ця робота вводить у науковий обіг поняття довіри як соціокультурного феномену у систематизованому вигляді, що уможливило подальші теоретичні дослідження цього поняття.

Практичне значення отриманих результатів виявляється у тому, що вони можуть бути використані у філософських, антропологічних, політологічних, аксіологічних, комунікативних дослідженнях філософії, у викладанні дисциплін та у підготовці семінарських занять у галузі соціальної філософії, історії філософії, для розробки лекційних курсів із соціальної філософії, загальної теорії політики та практичної політології, спецкурсів із історії філософії, політичної культури, слугувати підґрунтям для подальших досліджень цієї проблематики.

Апробація результатів роботи. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданні кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, а також на низці міжнародних та всеукраїнських науково-теоретичних та науково-практичних конференцій, а саме: Міжнародній науково-практичній конференції «Мораль і освіта в полікультурному суспільстві: ідеали і цінності» (Черкаси, 2010); Міжнародній науковій Інтернет-конференції «Новітні наукові дослідження держави і права» (Миколаїв, 2011); V Всеукраїнській з міжнародною участю науково-практичній конференції «Молода наука України – третє тисячоліття» (Запоріжжя, 2011); II Міжнародній науково-теоретичній конференції «Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти» (Рубіжне, 2011); Міжнародній науковій конференції «Теоретичні та практичні аспекти наукових досліджень» (Київ, 2011).

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження знайшли своє відображення у 10 публікаціях, в тому числі: 4 – статті, опубліковані у фахових виданнях з філософських наук, 4 – статті в інших наукових виданнях, 2 – тези доповідей на конференціях.

Структура дисертації та обсяг роботи зумовлені метою і головними завданнями дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів (одинадцятьох підрозділів), загальних висновків та списку використаних джерел (206 найменувань). Загальний обсяг дисертації – 176 сторінок, основна частина – 157 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, стан наукової розробки проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету дослідження та відповідні їй завдання, висвітлено наукову новизну і практичну значущість результатів, а також охарактеризовано апробацію дисертаційної роботи.

У першому розділі – «Соціальна природа феномену довіри» – здійснено аналіз теоретичних передумов виникнення соціально-філософських концепцій довіри, визначено загальне поняття «довіри» та різноманітні підходи до його розуміння.

У підрозділі 1.1. – «Філософські передумови виникнення соціальних концепцій довіри» – окреслюється основне коло філософських впливів на формування концепції довіри. Визначено, що існує безсумнівний етимологічний зв'язок між словами «віра» і «довіра», однак нами досліджується поняття довіри (trust), як феномена, який має спільні ознаки із відповідальністю, чесністю і визнанням.

Проблематика відповідальності, чесності, справедливості, як соціальних чеснот, піднімалася ще в епоху античної демократії. Тому поняття довіри значною мірою повторює долю філософського дослідження такої чесноти, як справедливість. Вже у середньовіччі з'являються нові утопії, а з часів епохи Відродження, досліджуючи особливості і форми справедливого порядку суспільства, теорії походження держави нові форми довіри розкриваються у філософсько-політологічних поглядах П. Гассенді, Т. Гоббса, Б. Спінози, Дж. Локка.

Розвиток соціального мислення в епоху французької й німецької Просвіти знайшов вираження в нових класичних концепціях довіри. Серед складових механізму для організації внутрішньої організації суспільного життя, Г. Гегель називає довіру, поряд із якою мають бути мораль та ідеї.

Аналіз численних досліджень показує, що довіра є більш фундаментальним явищем, ніж здається на перший погляд. Її філософська сутність дозволяє повніше осмислити способи зв'язку людини зі світом, закономірності освоєння того культурного простору, усередині якого людина може знайти свою родову єдність і в той же час залишитися справжнім самостійним «суб'єктом життя» (С.Л. Рубінштейн), а не суб'єктом «відчуженої активності» (Е. Фромм).

Серед сучасних українських дослідників також існує інтерес до визначеної тематики. Слід відзначити ґрунтовні праці таких вчених як В. Андрущенко, В. Богданова, О. Бонецького, В. Жежеруна, Н. Замятіної, О. Кожемякіної, А. Міщенко, М. Михальченко, О. Облової, Н. Погорілої, В. Сукачова і т.д.

У західній філософській науці варто відмітити дослідження П. Бурдьє, Ю. Габермаса, Р. Емерсона, Н. Лумана, А. Селігмена, Е. Фромма, Ф. Фукуями, Р. Шо, П. Штомпки та інших.

Таким чином, філософсько-соціальне обґрунтування поняття «довіра» змінювалося в залежності від історичних, соціально-політичних та соціально-культурних обставин, починаючи із античного світу і по теперішній час.

У підрозділі 1.2. – *«Концепція довіри Френсіса Фукуями в контексті філософської традиції дослідження феномену визнання»* – означено, що проблема довіри як соціально-філософська виростає на ґрунті ліберальної філософської традиції. Ще в епоху німецького неокласицизму феномен довіри постає не як особиста чеснота і тим більше не як емоційна налаштованість чи наївність («довірливість»), а саме як особлива, конкретно-соціально детермінована характеристика членів певних спільнот (М. Вебер). У соціальній теорії Вебера довіра співвідноситься із категорією «визнання», у яких спільною ознакою є не скільки сам ефект взаємності, скільки результат – підтримка партнера по комунікації.

Іншим важливим аспектом Веберової концепції визнання є те, що вона обґрунтовує якщо не виникнення, то умови функціонування соціальних інститутів. Аналізуючи цей феномен дослідники у різні часи (П. Бурдьє, Ю. Габермас, С. Пролєєв, Дж. Роулз, Ф. Фукуяма) доводять, що довіра є основою загального визнання і зокрема легітимації соціальних інститутів.

Аналізуючи феномен довіри у контексті функціонування держави, Ф. Фукуяма явно і неявно розвиває проблематику взаємодії держави і громадянського суспільства Ю. Габермаса. Так як довіра виявляється невід’ємним атрибутом неінституційної сфери суспільного життя, тому вона не може бути відокремлена від розмаїття громадянського суспільства.

Можна узагальнити, що за переконаннями сучасних авторів, у якості змістових ознак довіри виступають емоційна близькість, соціальна ідентичність, обмін, моральність, рольові очікування, договірні зобов’язання тощо, а у якості джерел формування цього феномену – базові потреби людини в сумісності з іншими людьми, а також соціальні потреби у взаємозв’язках та кооперації.

У підрозділі 1.3. – *«Спільнота як джерело довіри»* – розглянуто спільноту як продукт індивідуальної взаємодії. У розумінні спільноти, як загальної життєдіяльності людей, сучасні соціально-філософські дослідження називають об’єднання, яке характеризується «центральною владою, згодою та територіальною цілісністю» (Е. Шілз), «цілісною системою соціальних відносин» (Г. Шіллер), «спільними інтересами і соціальним договором» (Л. Жаров).

Досліджуючи спільноту, як багатоманітне суспільне утворення, можна стверджувати, що довіра є певним «доважком» до успішно функціонуючої

спільноти, чи навіть певною якістю, яка з'являється у розвинених, успішних об'єднаннях.

З'ясовуючи єдність, рівні і аспекти взаємовпливу індивідуального й соціального, розв'язання суспільних та особистісних смисложиттєвих проблем, доведено, що для успішного, продуктивного існування спільноти важлива наявність суспільно-договірної ідеї, яка базується на принципах чесності, соціальній справедливості та довірі. Причому довіра має формуватися від «найнижчих соціальних стосунків» (у сім'ї, особистих взаєминах індивідів) до «найвищих» (громадянські інституції, влада всіх рівнів тощо).

Таким чином, можна зауважити, що тема формування успішної спільноти особливо актуальна у наш час, яка набуває статусу «універсальної» для тих суспільств, де базові ліберальні свободи тільки починають встановлюватися. А відтак і така чеснота, як довіра, досягає рівня загальносуспільної проблеми, а не лише проблеми безпосередньої взаємодії індивідів.

Отже, зазначимо, що аналіз теоретичних передумов виникнення соціально-філософських концепцій довіри, має в основі філософсько-антропологічну традицію розуміння людини, як «доброї» за своєю природою.

Виявлено сутнісний взаємозв'язок між поняттями «довіра» та «визнання»: довіра у вузькому сенсі, як політична довіра, може розглядатися як різновид визнання, тоді як довіра, як соціокультурний феномен, є основою будь-якого можливого визнання, оскільки у такій якості довіра уможливорює соціальну комунікацію.

Обґрунтовано залежність довіри, як соціокультурного феномену, від соціального контексту його прояву, а саме така довіра є способом соціального зв'язку, характерним для соціальних спільнот, а не для індивідів або суспільств: на мікросоціальному рівні має місце психологічна довіра (емоційно-оціночна), на макросоціальному – симулякри довіри (ідеологічна видимість соціальної довіри), тоді як соціальна довіра базується на цінностях конкретних спільнот.

Другий розділ – «Значення довіри як соціокультурного чинника у відтворенні соціального порядку» – присвячений ролі довіри як соціокультурного феномена у відтворенні соціального порядку, у контексті соціально-політичного устрою співвідносяться такі поняття як «соціальна комунікація», «довіра», «порядок», «свобода».

У підрозділі 2.1. – «Довіра як умова можливості соціальної комунікації у теоріях Ф. Фукуями та Н. Лумана» – зазначається, що проблема довіри розглядається у різних філософських, політологічних та соціологічних концепціях. Її тлумачать у контексті понять ризику, смислу, відбору, структур очікування та ступеню надійності соціальної системи (Н. Луман, Т. Парсонс, Ф. Фукуяма). При чому довіру визначають як стратегію з великим радіусом дії (Н. Луман), так як сучасне суспільство відрізняється від традиційного

збільшенням проблемних ситуацій, ускладненням соціальних систем, що й вимагає більш активного залучення довіри.

Сучасні дослідження феномену довіри пов'язані з поширенням постмодернізму, що по-новому осмислює природу цього поняття. Так, за умов інтенсифікації та розширення сфери соціальної модернізації довіра стає вже не просто необхідною умовою суспільного розвитку, але умовою виживання суспільства та індивідів у суспільстві. Через посилення невпевненості людей в майбутньому, що пов'язане з ускладненням та непрозорістю сучасного соціального світу поведінка стає все більш варіативною і все важче передбачуваною. Довіра тоді постає як універсальний соціальний чинник, спрямований на мінімізацію та поглинання ризику через стабілізацію очікувань, як усвідомлений відбір із сукупності можливостей через зв'язок із внутрішнім порядком цілого.

Ще один теоретичний напрямок у дослідженні феномену довіри відображений у роботах представників американського лібералізму. Вони приходять висновку, що довіра є ключовою характеристикою розвиненого людського суспільства, яка проявляється як на індивідуальному рівні, так і на рівні соціальному (довіра до суспільних інститутів і держави в цілому). І саме цей феномен визначає прогрес (Ф. Фукуяма). Економічний прогрес не є самоцінним, це лише свого роду «винагорода» суспільству за внутрішню гармонію, як наслідок ефективності людської взаємодії, відсутність якої перешкоджає господарському добробуту, а відтак і майбутньому розвитку суспільства.

У підрозділі 2.2. – *«Довіра як складова творення соціального капіталу»* – аналізується термін «соціальний капітал» як такий, який тісно пов'язаний з утворенням зв'язків всередині соціальних мереж та між соціальними мережами. Саме у цьому сенсі, на нашу думку, стає найочевиднішим значення довіри, як основного джерела утворення соціального капіталу, адже саме на основі довіри виникають соціальні мережі – на противагу тим соціальним зв'язкам, які виникають на основі примусу і вертикальних соціальних зв'язків, більш характерних для формальних, ієрархічно побудованих соціальних організацій.

Наукова думка визначає цілу низку логічно пов'язаних між собою значень терміну «соціальний капітал». По-перше, це продукт суспільного виробництва, який створюється груповими солідарностями (П. Бурдьє). По-друге, це зв'язки між людьми у формі соціальних мереж, які характеризуються нормами взаємодії, гідності і довіри (Г. Патнем). По-третє, це суспільне благо, створене вільним та раціональним індивідом задля власних цілей, яке уможлиблюється соціальним контрактом, набором соціальних норм, що забезпечують базовий рівень довіри між індивідами (Дж. Коулмен). По-четверте, це все, що уможлиблює, підтримує та спрямовує індивідуальну та

колективну дію, породжену мережами стосунків, взаємодією, довірою та соціальними нормами (Ф. Фукуяма).

Таким чином, відзначаємо, коли у суспільстві існує довіра між громадянами, діяльність міських і сільських громад буде ефективнішою, а за рахунок мережі взаємодії громадян у вигляді організацій, об'єднань, клубів, спільнот та асоціацій виникає можливість інтенсивнішого спілкування, внаслідок чого виробляються спільні цінності, світоглядні позиції і норми. Все це значно впливає на суспільно-економічний та культурний розвиток суспільства.

У підрозділі 2.3. – *«Інституційні та неінституційні шляхи втілення довіри»* – зазначається, що досліджуючи довіру, можна стверджувати, що її основу та сутність не можна зводити виключно до соціального чи політичного. У реальній життєдіяльності існує своєрідне переплетіння інституційних та неінституційних шляхів втілення довіри.

Більшість дослідників погоджуються, що продуктом соціального капіталу є суспільна довіра. І якщо врахувати, що слід вимірювати як інституційні, так і неінституційні параметри, то очевидно, обидва феномени, соціальний капітал і довіра, мають подвійну інституційно-неінституційну природу.

Для отримання більшого соціального капіталу, потрібно розвивати ціннісні норми взаємодії всіх членів у суспільстві та поновити певний рівень довіри між громадянами, з одного боку, та між громадянами й урядовими структурами, з іншого. Все це означає, що у процесі звичайної взаємодії між людьми існуватиме власна зацікавленість кожного у розвитку норми щодо взаємодії, оскільки, у кінцевому підсумку, це створюватиме підґрунтя для суспільної довіри.

У підрозділі 2.4. – *«Спільнота і держава як складові соціального капіталу у контексті проблеми довіри»* – зазначається, що поняття «спільноти» і «держави» є взаємопов'язаними, хоча нетотожними. В етимології поняття «спільнота» прослідковується зв'язок із наявністю певної приналежності до «чогось спільного» або «духу спільноти», центральним стрижнем якої є взаємна довіра. Тоді як, «держава» пояснюється, як здійснюваний за допомогою офіційних органів політико-територіальний спосіб організації публічної влади, покликаний керувати суспільними процесами, шляхом надання своїм велінням загальнообов'язкового характеру та можливістю реалізації цих велінь через примус (І. Котюк).

Важливо відмітити, що головною рисою такої асоціації, як спільнота, є те, що вона виступає «об'єднанням нового типу, яке відрізняється, як від традиційно існуючих груп, таких як, сім'я, громада, так і від організацій, які свідомо утворюються урядом на підставі формальних правил, спілки, клуби та ін.» (Л.Жаров). Таким чином, якщо спільнота визначає соціальний капітал

змістовно, то держава – переважно на рівні визначення рамкових умов його відтворення.

Сучасні соціологічні дослідження підтверджують, що поєднання норм взаємності (довіра та толерантність) та мережі громадянської залученості (участь людей у різного роду спілках та об'єднаннях) дієво підсилюють соціальний капітал, сприяють підвищенню дієздатності людей, солідаризації, кооперації та взаємодопомозі. Як наслідок, люди схильні добровільно підкорятися правовим нормам і створюють сприятливе соціальне середовище для функціонування демократичних інститутів.

Таким чином, визначено, що довіра, як особлива умова забезпечення соціальної комунікації, забезпечує зменшення випадковостей мірою розвитку комунікації завдяки дії механізму подвійної контингентності. У такій якості довіра постає не як характеристика, а як основна складова соціального капіталу, здатність членів суспільства підтримувати і удосконалювати соціальні комунікації усіх типів.

Виявлено різні соціальні рівні довіри. Визначено, що принципово неформальний характер довіри, і як наслідок неформальний характер соціального капіталу, має як свої недоліки, так і свої переваги. У дисертації зазначається, що соціальний капітал постає як спроможність індивіда розпоряджатися обмеженими ресурсами на основі свого членства у певній соціальній мережі або у ширшій соціальній структурі. Можливість накопичувати соціальний капітал не є індивідуальною характеристикою особистості, вона є особливістю тієї системи відносин, яку формує індивід. Таким чином, можна стверджувати, що соціальний капітал є продуктом включеності людини у соціальну структуру.

Спільнота, як група, не зосереджена на задоволенні індивідуальних потреб своїх членів, обов'язковому виконанні якогось завдання, скоріш за все вона зосереджена сама на собі, своєму об'єднанні, захисті, згуртованості, відчутті причетності до суспільних справ, обов'язку та відповідальності перед іншими людьми. Ми впевнені, що спільнота будується на соціальному капіталі, тобто на засадах соціальної довіри, норм та мережі взаємозв'язків, що виникають тоді, коли люди вирішують спільну проблему. Якщо немає адекватного соціального капіталу, важко побудувати смисл спільноти.

Третій розділ – «Особливості шляхів реалізації довіри за доби глобалізації» – присвячено дослідженню шляхів реалізації довіри у формуванні громадянського суспільства інформаційної доби і визначенню новітніх інтерпретацій форм довіри, що спричинюються цими змінами.

У підрозділі 3.1. – *«Довіра як чинник соціальної взаємодії у контексті глобалізації»* – наголошується на тому, що феномен «довіри» є універсальним і основою культурного підґрунтя будь-яких інституційних утворень, в тому числі і глобальних.

Оскільки не можна технологізувати створення атмосфери довіри у спільноті і гарантувати її підвищення внаслідок застосування певних соціальних технологій (у тому числі й політичних), тому не можна і обмежувати шляхи створення довіри у суспільстві – для кожного суспільства вони свої і мають виростати зсередини цього суспільства, бути плодом спільних зусиль переважної більшості його членів.

У підрозділі 3.2. – «Довіра у ситуації мультикультуралізму» – аналізуються відносини довіри у мультикультуральному середовищі. За дослідженнями сучасних науковців посткомуністичні суспільства являють собою багате поле для дослідження феномену довіри та залишають простір перевірки великої кількості теорій та гіпотез. Головна причина – період трансформації, який вже сам по собі є переломним моментом розвитку суспільства, коли можливі будь-які зміни. Як визначав ще у середині ХХ століття П. Штомпка, «культура довіри формується у суспільствах, де відсутні радикальні зміни». Тому можна сказати, що в транзитивних суспільствах, до яких належить і сучасне українське суспільство, культура довіри (якщо вона існує) підлягає досить серйозним випробуванням.

Довіра є сталою характеристикою суспільства, яка утверджуючись та відтворюючись впливає на формування та розвиток психічної структури (ментальність) населення. При чому раптове припинення виконання державою багатьох соціальних та економічних функцій (наприклад, розпад Радянського Союзу) примушує людей більшою мірою покладатися один на одного та на існуючі неформальні мережі, ніж на владу. Відповідно, на сучасну українську ментальність (ментальність населення пострадянської країни, що переживає трансформаційний період) значно вплинуло таке явище як соціальний диморфізм, тобто чітке розділення між приватною та публічною сферами життя. Це в свою чергу призвело до формування подвійної моралі у суспільстві, кожна з яких має свої норми та цінності. Тому, якщо ми і говоримо про довіру в українському суспільстві, то маємо певні застереження, тобто довіра існує лише на певних рівнях, а не як всеохоплююча і визначальна характеристика суспільства.

У підрозділі 3.3. – «Трансформація національної держави і криза довіри як наслідок соціальних змін кінця ХХ – початку ХХІ століття» – відзначено, що основоположними умовами сучасної міжнародної політики є створення механізму здійснення урядування на умовах демократичних цінностей громадянського суспільства, укріплення демократичної легітимності і створення самодостатніх політичних інститутів.

У результаті аналізу досліджень сучасної західної науки, ми розрізняємо прагнення до довіри на різних рівнях. Це міжособистісний, внутрішньодержавний організаційний та міждержавний глобальний рівні довіри. А брак адміністративного потенціалу приводить до деструктивних

міжособистісних взаємин, «безсилля держави» на внутрішньому і міждержавному рівнях, що веде за собою диспропорції в управлінні економікою, нелегітимності політичної системи в цілому, у тому числі й передусім – брак довіри громадян до всієї системи, і зокрема до держави, як її ядра.

У підрозділі 3.4. – «Довіра як спонукальна домінанта у вирішенні глобальних проблем сучасності» – відзначено, що перед сучасним людством протягом останніх десятиріч постали цілий ряд складних проблем, які можуть бути розв'язані лише в масштабах усієї планети. Саме всеосяжний, комплексний, взаємообумовлений характер глобальних проблем сучасності наближує їх до філософії і філософського світорозуміння. Знайти спільні підходи у подоланні глобальних викликів є завдання, яке потрібно вирішити всією спільнотою світу, виявляючи витримку та толерантність.

На нашу думку, одним із найцінніших здобутків соціуму, який впливає на фундаментальні процеси в ньому, є культура. Не менш важливим видається і створення нової парадигми культурних цінностей, яка могла б послужити опорою людству в боротьбі за збереження і зміцнення сучасної цивілізації. Основою для такої парадигми могли б стати нові для одних суспільств (але традиційні для інших) системи цінностей, моралі і сенсів. Йдеться про можливість «щеплення» шляхів формування довіри, напрацьованих у одних суспільствах, для соціокультурного простору в інших суспільствах.

Аналіз сучасного стану різних культур, їх потенціалу у створенні довіри робить можливим проектування їх майбутніх позицій і осмислення можливих ролей в подальшій долі світу, що глобалізується.

Отже, зазначимо, що довіра як соціокультурний феномен постає єднальною ланкою між традиційними соціальними інститутами та узвичаєними неформальними і неартикульованими практиками соціальної взаємодії, з одного боку, та модерними соціальними інститутами та критично-раціональними комунікативно-дискурсивними практиками, з іншого.

Аналізуючи феномен довіри з позицій мультикультуралізму та спонукальної домінанти у вирішенні глобальних проблеми сучасності, варто розглянути у контексті зазначеної проблеми культуру, як спосіб людського буття та оптимальне людське утворення в сучасних умовах демократичних трансформацій.

У **висновках** відзначено, що поняття «довіра» як соціокультурний феномен сучасного суспільства є одним із найважливіших факторів суспільного розвитку, яке змінюється в залежності від історичних, соціально-політичних, соціально-культурних обставин, вектору розвитку самого суспільства.

1. У контексті даного дослідження, аналізуючи теоретичні передумови виникнення соціально-філософських концепцій довіри, варто зазначити, що феномен «довіри» має складну багатогранну природу. Крім філософів, це

поняття цікавить психологів, соціологів, політологів, істориків, педагогів та ін. Проте соціальна філософія, прагнучи до цілісного, системного осягнення Всесвіту і людини, визначає довіру як особливий вид взаємовідносин щодо світу взагалі та до себе зокрема, який базується на специфічному наборі переконань, а також на прийнятті відповідних рішень із врахуванням особливостей певного ментального стану.

2. Співвідношення понять «відповідальність», «чесність», «визнання», «справедливість» дозволяє зробити висновок, що вони є взаємозалежними, взаємовпливовими і відображають різні підходи до такого багатоаспектного феномену як «довіра».

Виявлено сутнісний взаємозв'язок між поняттями «довіра» та «визнання»: довіра у вузькому сенсі (наприклад, політична довіра) може розглядатися як різновид визнання, тоді як, довіра, як соціокультурний феномен, є основою будь-якого можливого визнання, оскільки у такій якості довіра уможлиблює соціальну комунікацію.

3. Обґрунтовується положення, що довіра як соціокультурний феномен залежить від соціального контексту його прояву. На основі аналізу теорій соціальних систем, і передусім, версії цієї теорії у виконанні Нікласа Лумана, виявлена специфіка довіри як особливої умови забезпечення соціальної комунікації, яка зменшує рівень випадковостей мірою розвитку комунікації завдяки дії механізму подвійної контингентності. У такій якості довіра постає не як складова, але як основне джерело соціального капіталу, здатність членів суспільства підтримувати і удосконалювати соціальні комунікації усіх типів.

4. Дається змістовний аналіз довіри, як умови забезпечення соціальної комунікації. Досліджені особливості функціонування довіри на різних суб'єктивних рівнях (індивідуальному і соціальному), у різних конкретно-історичних умовах і тим самим вироблена цілісна картина існування довіри як складової соціального капіталу.

Зокрема, з'ясовано, що довіра діє не лише на індивідуальному рівні, а передусім на рівні соціальних систем. Вона не тільки захищає людину від надмірного тиску систем, але й певним чином посилює цей тиск. Але цей тиск парадоксальним чином робить людину не слабшою, а сильнішою – за умови, що його джерелом є довіра.

Водночас, на основі аналізу праць Ф. Фукуями уточнено, що як економіка, так і сама довіра вторинні щодо базових цінностей певної спільноти. Саме тому позитивний злам у створенні атмосфери довіри в суспільстві відбувається, коли накопичується значний масив феномену не на мікро- і не на макрорівнях, а саме на середньому рівні соціальної взаємодії – рівні громадянського суспільства, де створюються цінності.

5. Виявлені основні шляхи втілення довіри у суспільному житті. У суспільстві під вибором певних видів поведінки і досвіду людей поступово

формується довіра. На початковому рівні довірчі відносини нагадують специфічні форми поведінки, відмінні від тваринних інстинктів. Проте згодом, закріплюючись і схематизуючись у нормативних утвореннях та пройшовши через призму соціальних інститутів, довіра, як ціннісний зразок, може зберігатися, транслюватися і передаватися у суспільстві. Цим самим створювати міцне підґрунтя існуванню громадянського суспільства.

6. Із контексту дослідження випливає, що довіра, народжуючись у спільнотах, виходить за їх вузькі межі. У сенсі глобалізації довіра постає як своєрідне силове поле, яке оточує певні спільноти з їх чітко визначеними ціннісними ядрами. На наш погляд, глобалізація є не неминучим злом, а швидше найвеличнішим полем взаємної довіри, яке непростими шляхами долає суперечності різних типів довіри на шляху до отримання інтегративного, а не просто арифметичного сумарного ефекту довіри у глобальному масштабі.

Із огляду на викладене, відзначаємо, що для України, яка досі знаходиться ще у стані соціально-політичної кризи, конче необхідно формувати культуру суспільної довіри. Саме цей фактор сьогодні постає вирішальним у становленні нового типу особистості – компетентного громадянина, якому притаманні наявність розвинутого соціального інтелекту, інтерес до соціального буття і вміння приймати в ньому активну участь, тобто формувати сучасне українське громадянське суспільство.

Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено у таких публікаціях автора:

1. Степанова Н.М. Довіра як умова можливості соціальної комунікації у теоріях Ф. Фукуями та Н. Лумана / Н.М. Степанова // Політологічний вісник: [зб. наук. праць]. – К.: ІНТАС, 2009. – Випуск 45. – С. 17–28.

2. Степанова Н.М. Довіра як чинник соціальної взаємодії у контексті глобалізації / Н.М. Степанова // Гілея: Науковий вісник: [зб. наук. праць] / [Гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К., 2009. – Випуск 28. – С. 180–188.

3. Степанова Н.М. Філософські передумови виникнення концепції довіри Френсіса Фукуями / Н.М. Степанова // Мультиверсум. Філософський альманах: [зб. наук. праць] / [Гол. ред. В.В. Лях]. – К., 2009. – Випуск 86. – С. 85–94.

4. Степанова Н.М. Концепція довіри Френсіса Фукуями в контексті філософської традиції дослідження феномену визнання / Н.М. Степанова // Гілея: Науковий вісник: [зб. наук. праць] / [Гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К., 2010. – Випуск 31. – С. 277–284.

5. Степанова Н.М. Вступ до філософії: навчальна програма курсу за вибором для учнів 9-го класу загальноосвітніх навчальних закладів із

українською мовою навчання (схвалена для використання Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України, протокол №2 від 20.10.2010 року) / Н.М. Степанова // Історія і суспільствознавство в школах України. – 2011. – №8. – С. 29–31.

6. Степанова Н.М. Роль явища довіри в політичному режимі суспільства / Н.М. Степанова // Новітні наукові дослідження держави і права: [зб. наук. праць]. – Т. 1. – Миколаїв: Іліон, 2011. – С. 259–264.

7. Степанова Н.М. Категорія суспільної довіри у демократичному суспільстві / Н.М. Степанова // Теоретичні та практичні аспекти наукових досліджень: [зб. наук. праць]. – К.: НАИРИ, 2011. – С. 23–28.

8. Степанова Н.М. Аналіз явища довіри та визначення його сутності / Н.М. Степанова // Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти: [зб. наук. праць] / За заг. ред. М.А. Журби. – Ч. 1. – Луганськ: СНУ імені В. Даля, 2011. – С. 320–324.

9. Степанова Н.М. Феномен довіри як основа соціальності особистості / Н.М. Степанова // Мораль і освіта в полікультурному суспільстві: ідеали і цінності: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 22 жовтня 2010 р. – Черкаси: Вид. Чабаненко Ю.А., 2011. – С. 130–137.

10. Степанова Н.М. Феномен довіри в контексті соціокультурного буття / Н.М. Степанова // Молода наука України – третє тисячоліття: Матеріали V-ої Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 20–22 квітня 2011 р. – Ч. II. – Запоріжжя: Нова освіта, 2011. – С. 43–46.

АНОТАЦІЇ

Степанова Н.М. Довіра як соціокультурний феномен сучасного суспільства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2012.

У дисертаційному дослідженні розкрито сутність, специфіку та основні шляхи втілення довіри як соціокультурного феномену сучасного суспільства.

Здійснено аналіз теоретичних передумов виникнення соціально-філософських концепцій довіри. Обґрунтовано залежність довіри як соціокультурного феномену від соціального контексту його прояву.

Виявлено різні соціальні рівні довіри. Зокрема, з'ясовано, що довіра діє не лише на індивідуальному рівні, а передусім на рівні соціальних систем.

Зазначено, що особливостями реалізації довіри як соціокультурного феномену в умовах глобалізації є дотримання принципів мультикультуралізму, функціональної доцільності та соціального конструктивізму як засадничих у здійсненні процесів перманентної суспільної модернізації. Увага сучасної людини до того, що вона має сьогодні і що потрібно зберегти для майбутнього повинна зосереджуватися на ціннісних орієнтаціях, серед яких безсумнівне місце належить довірі.

Ключові слова: довіра, визнання, соціальний порядок, цінності, соціальна взаємодія, соціальний капітал, громадянське суспільство, глобалізація.

Степанова Н.М. Доверие как социокультурный феномен современного общества. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2012.

В диссертационном исследовании раскрыта сущность, специфика и основные пути воплощения доверия как социокультурного феномена современного общества.

Осуществлен анализ теоретических предпосылок возникновения социально-философских концепций доверия, среди которых были определены философско-антропологическая традиция понимания человека как доброго по природе, социально-теоретические исследования феномена признания, социально-политические исследования гражданского общества как создателя социальности, современные теории глобализации.

Обоснована зависимость доверия как социокультурного феномена от социального контекста его проявления. Определено, что именно такое доверие является способом социальной связи, которое характерно для социальных сообществ, а не для конкретных индивидов или обществ в частности, тогда как социальное доверие базируется на ценностях конкретных сообществ.

Выявлена взаимосвязь между понятиями «доверие» и «признание»: доверие в узком смысле как политическое доверие может рассматриваться как разновидность признания, тогда как доверие как социокультурный феномен является основой любого возможного признания, поскольку в таком качестве доверие делает социальную коммуникацию.

На основе анализа теорий социальных систем, выявлена специфика доверия как особого условия обеспечения социальной коммуникации, которая уменьшает риски случайностей по мере развития коммуникации, благодаря действию механизма двойной контингентности.

Обнаружены различные социальные уровни доверия. В частности, выяснено, что доверие действует не только на индивидуальном уровне, а прежде всего на уровне социальных систем. Оно не только защищает человека от чрезмерного давления систем, но и определенным образом усиливает это давление. Но это давление парадоксальным образом делает человека не слабее, а сильнее – при условии, что его источником является доверие. Таким, образом, термин «социальный капитал» следует рассматривать как основную связующую связей как внутри социальных сетей, так и между социальными сетями. Именно в этом смысле, по нашему мнению, становится наиболее очевидным значение доверия, как основного источника образования социального капитала, ведь именно на основе доверия возникают социальные сети – в противоположность тем социальным связям, которые возникают на основе принуждения и вертикальных социальных связей, более характерных для формальных, иерархически построенных социальных организаций.

Указано, что особенностями реализации доверия как социокультурного феномена в условиях глобализации является соблюдение принципов мультикультурализма, функциональной целесообразности и социального конструктивизма как основополагающих в осуществлении процессов перманентной общественной модернизации. Доверие как социокультурный феномен предстает связующим звеном между традиционными социальными институтами и общепринятыми неформальными и неартикулированными практиками социального взаимодействия, с одной стороны, и современными социальными институтами и критически-рациональными коммуникативно-дискурсивными практиками, с другой.

Глобализация, которая во многом послужила катализатором кризисных процессов, которые зарождались, может, однако, быть и инструментом не только и не столько в преодолении кризиса, но и в недопущении подобной ситуации в будущем – при условии выявления сущностной связи между глобализацией и доверием как социокультурным феноменом. Именно ощущение конца глобального этапа развития, с одной стороны, и финализм, с другой, привлекают внимание современного человека к тому, что он имеет сегодня и что должен сохранить для будущего. Среди таких безоговорочных ценностей является доверие.

Ключевые слова: доверие, признание, социальный порядок, ценности, социальное взаимодействие, социальный капитал, гражданское общество, глобализация.

Stepanova N.M. Trust as a sociocultural phenomenon of modern society. – Manuscript.

Inaugural dissertation a scientific degree of a Candidate of philosophical sciences in speciality 09.00.03 – Social Philosophy and Philosophy of History. National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2012.

The essence, specific ways of implementing the basic trust as a socio-cultural phenomenon of modern society is exposed in the dissertation research.

The relationship of trust as a socio-cultural phenomenon of the social context of its manifestation is substantiated.

There are different levels of social trust. In particular, it is found out that the trust operates not only at the individual level, but primarily at the level of social systems.

It is noted that the features of trust as a socio-cultural phenomenon of globalization is to observe the principles of multiculturalism, functional relevance and social constructivism as the underlying processes in the implementation of permanent social modernization. Attention to the modern a human that she has today and that you want to save for the future should focus on values, including no doubt the place is trust.

Key words: trust, recognition, social order, values, social interaction, social capital, civil society, globalization.

Підп. до друку 04.01.2012
Формат 60x87/16. Папір офсет.
Гарнітура «Таймс».
Вид. №34. Тираж 100 прим.

Видавець: ПП «Полікомсервіс»
Україна, м. Черкаси, вул. О.Дашкевича, 39/2
Свідоцтво про внесення
до Державного реєстру видавців
серія ДК №1898 від 11.08.2004р.
Тел.: /0472/56-46-66